

Dərstdə diferensial yanaşmanın tətbiqi

Diferensial təlim nədir?

Təlimin diferensiallaşdırılması şagirdlərin fərdi öyrənmə ehtiyaclarına, öyrənmə tərzləri və maraqlarına uyğun olaraq təlimin sürəti, səviyyəsi və ya növünün dəyişdirilməsidir. Məktəbə gələn şagirdlər müxtəlif maraqlara, şəxsiyyət tipinə, öyrənmə tərzlərinə və akademik biliklərə malik olurlar. Eyni təlim metodları bütün şagirdlərə tətbiq olunduqda səmərəli nəticə verməyə bilər. Diferensial təlim imkan verir ki, müəllim təlim prosesini şagirdlərin güclü və zəif tərəfləri, seçim və maraqlarına əsasən qura bilsin.

Diferensiallaşmanın əsas istiqamətləri

Diferensial təlimin ən önəmli elementləri seçim, çeviklik, davamlı formativ qiymətləndirmə və yaradıcılıqdır. Şagird haqqında əldə olunan bütün informasiyalardan diqqətli istifadə edərək 4 istiqamətdə diferensiallaşmanı təmin etmək mümkündür:

- məzmun;
- proses;
- nəticə;
- təlim mühiti.

Məzmunun diferensiallaşdırılması

Məzmun dedikdə şagirdlərin öyrənməsini istədiyimiz bilik və ya bacarıqlar, bu bacarıqlara yiyələnmələri üçün istifadə etdiyimiz resurs və ya mexanizmlər nəzərdə tutulur. Məsələn: dərsliklər, əlavə oxu materialları, videolar, kompüter proqramları, ekskursiyalar, mühazirələr və s. Şagirdlərin mövcud biliklərinə əsasən müvafiq fəaliyyətin təşkil edilməsi, daha dərinləndirən öyrənmə üçün mövzu seçiminin onlara verilməsi, sadə və ya mürəkkəb tapşırıqların verilməsi məzmunun diferensiallaşmasına aiddir. Məzmunun diferensiallaşdırılması zamanı dərslərin təlim nəticəsini dəyişmək və ya bəzi şagirdlərdən gözləntini aşağı salmaq əvəzinə verilən tapşırıqın bütün şagirdlər üçün həllinin əlçatan olmasını təmin etmək lazımdır. Unutmayaq ki, hər bir tapşırıq dərslərin məqsədinə xidmət etməlidir. Diferensiallaşdırma zamanı tapşırıqın əsas məqsədini, şagirdlərdə formalaşdırılması nəzərdə tutulan əsas bacarıqları göz ardı etmək olmaz. Belə bir nümunəyə baxaq:

Zalda 5 sırada cəmi 100 izləyici əyləşmişdir. Birinci və ikinci sırada 52 izləyici, ikinci və üçüncü sırada 43 izləyici, üçüncü və dördüncü sırada 34 izləyici, dördüncü və beşinci sırada isə 30 izləyici əyləşib. Hər bir sırada neçə izləyici əyləşib?

Bu çalışmanın məqsədi seçmə üsulundan istifadə edərək şagirdlərdə çevik məntiqi düşünmə qabiliyyətini formalaşdırmaqdır. Çətinlik çəkən şagirdimizə bir sıradakı izləyici sayını desək, şagird sadəcə ardıcıl çıxma əməlini yerinə yetirərək cavabı tapacaq, lakin bu zaman məsələdə tələb olunan məntiqi düşünmə qabiliyyəti şagirdə formalaşmayacaq.

Bəs necə edə bilərik?

- Çətinlik çəkən şagirdlər üçün verilən ədədləri kiçildə bilərik:

Daha kiçik ədədlərdən istifadə etmək

Zalda 5 sırada izləyicilər əyləşmişdir. İzləyicilərin ümumi sayı 15 nəfərdir. Birinci və ikinci sırada 8 izləyici, ikinci və üçüncü sırada 4, üçüncü və dördüncü sırada 3, dördüncü və beşinci sırada 6 izləyici əyləşmişdir. Hər bir sırada neçə izləyici əyləşmişdir?

Çətinlik səviyyəsi: **Azalı**

- Güclü şagirdlər üçün isə ədədləri böyüdə bilirik və ya məsələni yenidən yazmağı istəyə bilirik:

Daha böyük ədədlərdən istifadə etmək

Zalda 5 sırada izləyicilər əyləşmişdir. İzləyicilərin ümumi sayı 200 nəfərdir. Birinci və ikinci sırada 102 izləyici, ikinci və üçüncü sırada 86, üçüncü və dördüncü sırada 68, dördüncü və beşinci sırada 60 izləyici əyləşmişdir. Hər bir sırada neçə izləyici əyləşmişdir?

Çətinlik səviyyəsi: **Artır**

Məsələni yenidən yazmağı tapşırmaq

Məsələni fərqli ədədlərdən istifadə edərək yenidən yazmağı və başqa həllərin mövcudluğunu yoxlamağı tapşırmaq

Çətinlik səviyyəsi: **Artır**

Bu zaman tapşırıq məqsədinə xidmət edəcək.

Digər bir nümunə olaraq məqsədi hekayənin strukturunu müəyyənləşdirmək olan ingilis dili dərsinə baxmaq olar. Dil bacarıqları aşağı olan şagirdlərə birbaşa üsullar tətbiq etmək, daha dəqiq və sadə suallar vermək lazımdır. Məsələn:

- Hekayədəki personajlar kimlərdir?
- Hekayə harada başlayır?
- Hekayənin süjeti nədir?

Əksinə, lüğət və oxu bacarıqları yüksək olan şagirdlərə isə daha abstrakt və çoxsəviyyəli mürəkkəb suallar vermək olar:

- Hekayədə baş qəhrəman kimdir?
- Köməkçi personajlar kimlərdir və hekayədə hansı önəmə malikdirlər?
- Hekayədəki əsas problem nədir?
- Başqa romanlarda oxşar xüsusiyyətlərə malik ən azı iki personaj adı çəkə bilərsinizmi?
- Özünüzün və ya tanıdığınız birinin oxşar problemlə üzləşdiyi vaxt olubmu?

Tapşırıqların diferensiallaşdırılması üçün planlaşdırma zamanı aşağıdakı sualları nəzərə almaq tövsiyə olunur:

Bütün sinfin nəzərə alınması:

- Planlaşdırılan fəaliyyət hansı bacarığı formalaşdırmağa yönəlib? Seçilmiş (diferensiallaşdırılmış) tapşırıq bu əsas bacarıqları formalaşdırmağa necə kömək edəcək?
- Bu tapşırığı yerinə yetirmək üçün hansı əvvəlki biliklərə ehtiyac var və bunları dərsə necə daxil edə bilərəm?
- Bütün şagirdlərin bu tapşırığı yerinə yetirməsi üçün nə qədər vaxt lazımdır?

İndividual şagirdlərin nəzərə alınması:

- Tapşırıqla məşğul olarkən şagird hansı maneələrlə qarşılaşa bilər?
- Əvvəlki biliklərə əsaslanaraq və onları genişləndirərək şagird bu tapşırığın məqsədini necə həyata keçirə bilər?
- Hansı rəyləri verməliyəm?
- Hansı yönləndirici sualları verməliyəm?
- Şagirdlərin anlamasını təmin etmək üçün hansı müzakirələri təşkil etməliyəm?

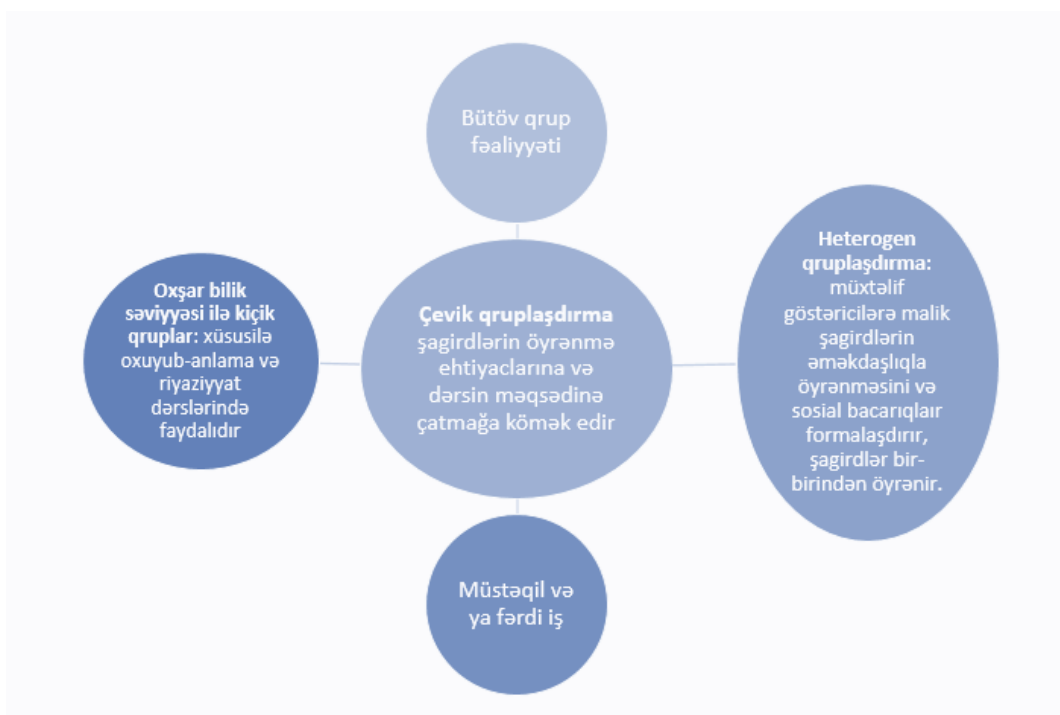
Bu suallar bütün şagirdlər üçün uyğundur, siniflə və fərdi səviyyədə həll edilməlidir.

Beləliklə, məzmun şagirdlərin bilik səviyyəsi, maraq və seçimlərinə əsaslanaraq **ən vacib bilik və bacarıqlar üzərində fokuslanmaqla** və ya **öyrənmənin mürəkkəbliyini artırmaqla** diferensiallaşdırıla bilər.

Prosesin diferensiallaşdırılması

Proses dedikdə şagirdlərin öyrəndikləri bilikləri mənalandırmaqları məqsədilə əsas bacarıqları tətbiq etmələri üçün təşkil olunan fəaliyyətlər nəzərdə tutulur. Burada yenə diqqətdə saxlamalı olduğumuz əsas məqam var: dərsin məqsədi nədir və bu məqsədə çatmaq üçün hansı yollar var? Fəaliyyətlərin modifikasiyası zamanı şagirdlərin fərdi göstəricilərinə əsasən çevik qruplaşdırma metodlarından istifadə etmək olar.

Məqsədə uyğun olaraq bəzən oxşar, bəzən isə fərqli bacarıqlara, öyrənmə tərzinə malik şagirdləri qruplaşdıraraq onların bilik səviyyəsinə görə tapşırıqlar vermək daha səmərəli olur. Şagirdlər istəklərinə uyğun kiçik qruplarda, cütlər şəklində və ya fərdi şəkildə işləyə bilərlər.

Fəaliyyətin diferensiallaşdırılması fərdi işlər verməklə, audial, vizual və kinestetik öyrənmə tərzlərinə malik şagirdlər üçün öyrənmə mərkəzlərinin qurulması, möhkəmləndirmə məqsədli ev tapşırıqlarının verilməsi vasitəsilə də aparıla bilər.

Nəticənin diferensiallaşdırılması

Öyrənmənin yekun nəticələri şagirdlərin öyrəndiklərini və əldə etdikləri bacarıqları tətbiq edərək hazırladıqları yekun materiallardır. Qiymətləndirmə materialları və ya nəticənin diferensiallaşdırılması zamanı şagirdlərə imkan verilir ki, öyrəndiklərini müxtəlif formalarda nümayiş etsinlər. Öyrənmənin nümayişinin yeganə yolu esse yazmaq və ya test həlli deyil. Məhsullar maddi (hesabat, broşura və s.), model (dialog, çıxış, debat və s.) və ya fəaliyyət (səhnəcik, rəqs və s.) şəklində ola bilər.

Yekun qiymətləndirmə tapşırığını diferensiallaşdırarkən şagirdlərə seçim lövhəsi də hazırlamaq, Qardnerin çoxnövlü intellekt nəzəriyyəsinə və şagird maraqlarına əsaslanaraq onlara

vizuallaşdırmaq, mahnı yazmaq kimi seçimləri təqdim etmək olar. Bu zaman yenə dərsin məqsədi göz ardı edilə bilməz. Unutmayaq ki, formatından asılı olmayaraq, məhsulların hazırlanmasının əsas məqsədi şagirdin öyrəndiyi bilik və bacarıqları tətbiq etməsidir.

Öyrənmə (təlim) mühitinin diferensiallaşdırılması

Öyrənmə mühiti sinif otağının ümumi "iqlimidir". Sinif otağındakı fəaliyyətlər və sinifin tonu bura daxildir, məsələn: sinifdaxili qaydalar, prosedurlar, mebellərin yerləşməsi, işıqlandırma və s.

Əşyevi və sosial-psixoloji mühit məzmun, proses və nəticənin diferensiallaşdırılmasına təsir edir.

Fiziki mühiti diferensiallaşdırarkən həm şagirdlərin fikri yayınmadan fərdi işləməsi üçün, həm də qrup müzakirələri üçün sahə ayırın. Şagirdlərinizin rahat hərəkət edə bilməsini, lazımı resurs və materialların əlçatanlığını təmin etmək lazımdır.

Diferensiallaşdırılmış mühitdə şagird avtonomiyası dəstəklənir, şagirdlər özünüidarəni öyrənir. Şagirdlərə məzmun, proses və qiymətləndirmə materiallarının seçilməsində seçim haqqı verilir, eyni zamanda, şagirdlərin qərar verməyi, plan qurmağı və problem hələtməyi onların müstəqillik və avtonomiyasını təmin edir. Məsələn, başqa şagirdlərlə məşğul olarkən köməyə ehtiyacı olan şagirdlərin yoldaşlarına müraciət etmələri üçün prosedurlar müəyyənləşdirə bilərsiniz.

Sosial-psixoloji mühiti diferensiallaşdırarkən şagirdlərinizin fikir və ideyalarını tənqid etməzdən və ya təsdiqləməzdən əvvəl onları anlamaq üçün aydınlaşdırıcı suallar verin. Qiymətləndirməni mühakimə etmədən konstruktiv rəy verərək aparın. Müsbət və təhlükəsiz öyrənmə mühitinin yaradılması və şagirdlərin fərdi fəaliyyət seçimlərinin nəzərə alınması diferensiallaşmanı təmin edir. Beləliklə, yeni ideyaların səsləndirildiyi, fərqliliklərin qəbul olunduğu, kəşflərin təşviq edildiyi bir mühit qura bilərsiniz.

Haradan başlamalı?

Diferensial təlimin təşkili üçün müəllimin atacağı ilk addım şagirdlərin öyrənmə profillərinin hazırlanması olacaq. Öyrənmə profillərində hər bir şagirdin öyrənmə tərzini, şəxsiyyət tipi, ailə strukturu, maraqları, hobbiləri, həmçinin summativ və digər qiymətləndirmə informasiyaları yer alır. Öyrənmə profilləri şagird mərkəzli diferensial təlimin planlaşdırılması üçün müəllimin yardımçısıdır. Beləliklə, müəllimlər şagirdlərin akademik biliklərinə, maraq və öyrənmə profillərinə əsasən dərsin məzmununu, proses, məhsullar və mühiti diferensiallaşdırma bilirlər. Lakin bu o

demək deyil ki, hər dərş dərşin bütün elementlərini mümkün yollarla diferensiallaşdırmaq lazımdır. Şagirdinizdə ehtiyac aşkarlayanda və ya modifikasiyanın şagirdin daha dərindən öyrənməsini təmin edəcəyindən əmin olanda diferensial təlim strategiyalarınızı işə salın.

Cəmilə Kazımova

ARTİ-nin Metodik Dəstək və Peşəkar İnkişaf Mərkəzinin Təhsil işçilərinin qiymətləndirilməsi şöbəsinin əməkdaşı

Mənbələr:

1. Sararose D. Lynch, Jessica H. Hunt and Katherine E. Lewis, *Productive Struggle for All: Differentiated Instruction, Mathematics Teaching in the Middle School*, Vol. 23, No. 4, 2018, pp. 194-201;
2. C. A. Tomlinson, *The differentiated classroom: Responding to the needs of all students*, Alexandria VA, USA, 2014;
3. D.Heacox, *Differentiating instruction in the regular classroom: How to reach and teach all learners*, USA, 2012;
4. K. M. Anderson, *Differentiating instruction to include all students*, Preventing School Failure, 2007, 51(3): pp. 49-54;